

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:24.03.2021 ✓Accepted/Kabul:22.06.2021

DOI:10.30794/pausbed.902702

Araştırma Makalesi/ Research Article

Çatalkılıç, D. (2021) "Uzunayla Çerkeslerinde Kolektif Kimliğin Sembolik Biçimlenmesi: 21 Mayıs 1864", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 47, Denizli, ss. 61-73.

UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE KOLEKTİF KİMLİĞİN SEMBOLİK BİÇİMLENMESİ: 21 MAYIS 1864*

Didem ÇATALKILIÇ**

Öz

21 Mayıs 1864 tarihi Rus-Kafkas savaşlarının bitişi olarak kabul edilen sembolik bir tarihtir. Bu tarihin hatırlanması için her yıl hem Türkiye’de hem de Kafkasya’da anma törenleri düzenlenmektedir. Bir hafıza mekânı olan bu törenler Çerkes toplumu için kolektif kimliğin inşasını sağlamakta ve Çerkesler için kimliği biçimlendirmektedir. 2017 yılında Kayseri’nin Pınarbaşı ilçesine bağlı Çerkes köylerinde gerçekleştirdiğimiz alan çalışmamızda kaynak kişilere sorduğumuz sorular üzerinden bu tarihin kolektif kimliğin oluşumundaki rolü incelenmiştir. Uzunayla Çerkeslerinin her yıl düzenledikleri törenlerde semboller ve ritüeller yoluyla kolektif kimliği tahkim ettikleri tespit edilmiştir. Bu çalışmada 21 Mayıs 1864 tarihi, Kefken anıt mezarı ve balık tüketimi hakkındaki algının nasıl oluştuğu ve algıdaki farklılıklara nelerin etki ettiği incelenerek alana katkı sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Kafkasya, Kimlik, Sürgün, Tören, Uzunayla.*

SYMBOLIC FORMATION OF THE COLLECTIVE IDENTITY OF UZUNYAYLA CIRCASSIAN: 21 MAY 1864

Abstract

May 21, 1864 is a symbolic date marking the end of the Russian-Caucasus wars. Every year commemorations are organised in both Turkey and Caucasus to remember this momentous of 1864. Serving as a realms of memory, these commemorations enable the construction of collective identity for Circassians and they also shape the identity for the Circassian. In our field research that was conducted in 2017, in the Circassian villages of Pınarbaşı, Kayseri, by means of questions directed at the informants, the role this date plays in terms of the construction of collective identity was analysed. It is determined that Circassians of Uzunayla reinforced the collective identity through symbols and rituals in these annual commemorations. This research studies the perception and acknowledgement of the date 21 May 1864, how the perception of Kefken mausoleum and fish consumption has been created and also the factors that cause different perceptions.

Keywords: *Caucasia, Identity, Exile, Ceremony, Uzunayla.*

*Bu makale, 115K357 numaralı Kafkasya Kökenlilerin Hafıza Mekânları Üzerine Bir Araştırma adlı Tübitak projesinin ürünüdür.

**Dr. İzmir. e-posta:didem.catalkiloc@hotmail.com, (<https://orcid.org/0000-0002-2550-3961>)

1. GİRİŞ

16. yüzyılda Altın Orda Devleti, Kazan Hanlığı ve Astrahan Hanlığı'nın düşüşüyle Rusya'nın güney sınırları Kafkasya'ya dayanmıştır. 18. yüzyılda Rus Bilimler Akademisinin kuruluşu akabinde Kafkasya'da sistematik bir hale gelen Rus işgali için 18. ve 19. yüzyılda bir dizi antlaşma imzalanmış aynı süreçte devam eden Rus-Kafkas savaşlarının Rusya Çarlık'ının lehine sonuçlanmasıyla Çerkeslerin büyük çoğunluğu Osmanlı topraklarına sürülmüştür. Yaşanan sürgün nedeniyle bu tarih Çerkes diasporasının başlangıç tarihi olmuştur. Diaspora kavramının Robin Cohen ve William Safran tarafından tanımları yapılmıştır. Söz konusu tanımlardaki anavatana dönme eğilimi konumuz Çerkes diasporası düşünüldüğünde az olduğundan Çerkes diasporası etnik diaspora olarak tanımlanabilir (Cohen, 2019: 7-8-9-10; Besleney, 2016: 17-18-19).

Kimlik aidiyet, hayaller, hayatta ilişki kurmayı ifade eden bir kavramdır. Kişinin kim olduğunu bilmesi bir taraftan toplumsal ilişkileri düzenlerken diğer taraftan gruplara kimlik kazandırır. Bireyin ya da grubun kendisini öteki birey ve gruplara göre konumlandırmasıyla oluşur. Tüm kimlikler ötekinin tanınmasıyla, tarihten, coğrafyadan ve hatıralardan yararlanılarak inşa edilir. Aksi mümkün değildir. Bu inşa ise güncel ve geçmişteki olaylar, geleceğe yönelik beklentilerle sürekli olarak yenilenir. Elbette pek çok unsur etken olur ve etnik kimlik bir grubun sahip olduklarının ötekinin sahip olduklarıyla ve çeşitli gerçeklerle etkileşimi sonucu ortaya çıkar (Bostancı, 1998: 44; Kaya, 2011: 8, 42; Yayak, 2018: 779; Castells, 2005: 13-14; Bilgin, 2007: 78). Tüm bunlar etnik gruba aidiyet ve kolektif kimlik kazandırır.

1970'lerden sonra yaşanan hızlı kentleşme STK'ları meydana getirmiş, özellikle 2000'li yıllarda STK'lar kimlik inşa atölyesi işlevi görmüştür. Çerkesler kültürel pratiklerini devam ettirmek ve kentlerdeki Çerkesleri bir arada tutabilmek için STK'lar kurmuşlardır. STK'larda sosyalleşen kitle, içinde bulunduğu grubun norm ve değerlerini içselleştirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle etnik gruplar kimliklerine ve kimliklerini sergiledikleri sembollerle kendilerini ifade etmeye başlamışlardır. Bu tarihten sonra etnik gruplar ataları, kurumları, gelenekleri, tarihleri ve dilleriyle kendilerini tanımlamışlardır. Diasporik bir toplum olan Çerkeslerin kimlik bilinci kazanmasındaki en büyük etken kitle iletişim ve ulaşım araçlarının (Kafkasya'ya gidiş gelişlerin artması) 2000'li yıllarda artması olmuştur. Sovyet sonrasında Kafkasya'ya geliş gidişlerin artması ulusaşırı alan paradigması olarak değerlendirilebilir. Bu yolculuklar dinamik bir alan yaratmıştır. Yapılan bu reel ve sembolik yolculuk Çerkes diasporasının kimliklenme sürecini şekillendirmiştir. Yaşanan kimlik bilinçlenmesi grup aidiyetini kazandırmış, duygu ve değerlere atıfta bulunulmuştur. Türkiye'de kimliğin yeniden üretim mekânları olan STK'lar sosyal, kültürel ve siyasal olarak enformal eğitim platformları haline gelmiştir. Özellikle 1999-2005 yılları arasındaki AB entegrasyon süreci bu sürece etki etmiştir. Bu süreçlerle birlikte Çerkesler kamusal alanda daha fazla görünür olmuşlardır. 21 Mayıs 1864 törenlerinin yapılması da bu tarihlere denk düşmektedir (Kaya, 2011: 8, 20, 22, 28, 45, 65, 108, 121, 143, 151, 179; Akarsu, 2018: 13; Huntington, 2008: 15, 24, 25; Bilgin, 2007: 13; Bilgin, 1994: 114).

Çalışmamız 21 Mayıs 1864 tarihinin Kayseri'de yaşayan Çerkeslerin hafızalarında nasıl bir konuma sahip olduğu ve anma törenleri vasıtasıyla kolektif kimlik inşasındaki rolünü incelemektedir. Kolektif kimlikler bir takım semboller, anılar, sanat eserleri ve gelenekler yoluyla hafıza inşa ederler. Toplumlar geçmişleriyle kendilerini tanıtarak bu geçmişi hafızaya işlemekte, törenlerle anmakta ve yorumlamaktadır. Törenler belleğin vücut bulduğu hafıza mekânlarıdır ve kuşaklar arası aktarımla güçlenir. Bu törenler etnik grup aidiyetinin, benliğin işaretleri ve vasıtaları olarak geçmişle bağ sağlayarak kimliğe derinlik kazandırır. Böylelikle kolektif kimliğin inşasının ayağı olur (Bilgin, 2013: 101; Bilgin 1994: 53).

Sembolik bir tarih olan 21 Mayıs 1864 Türkiye'de yaşayan Çerkesler tarafından 2000'li yılların ortalarından itibaren bir anma töreni haline gelmiştir. Bu durum Çerkeslerin törenlerin en önemli işlevlerinden olan kimlik bilincine varma sürecine etki etmiştir. Bu kimliklenme süreciyse elbette tarihsel bir olayla hafıza inşa edilmesiyle gerçekleşmektedir. Yani geçmişte yaşanan olayların nesilden nesile aktarılması etnik kimliği tahkim eden bir durumdur. Toplumsal hafıza üzerine kurulan kimlikse kolektif kimliktir (Doğanay, 2015: 365). Kolektif kimliğin kurulmasının ve etnik grubun kimliğini canlı tutmasının yollarından birisi törenlerdir. Hafızanın inşasına yardım eden bu durum geçmişte olduğu gibi kalmaz ve sembolik figürlerle yoğrulur. Fransız tarihçi Pierre Nora'ya göre tarihi yaşamışlıklar oluştursa da tarihi şekillendirme görevini ritüel ve sembollere dayanan hafıza mekânları üstlenmiştir. Nora'ya göre bayramlar, amblemler, anıtlar, eşyalar, anma törenleri ve müzeler hafıza mekânlarıdır.

Yani kolektif kimlik inşasına yardım eden törenler aynı zamanda hafıza mekânlarıdır. Tarihin içinden gelen ve kolektif kimliğin üretilmesini sağlayan hafıza mekânları insan odaklı bir tarih anlayışıdır. Pek çok boyuta sahip hafıza mekânları tarihin tarihidir (Nora, 2006: 9-10).

Tarihin bir hafıza mekânına dönüşmesi çalışma alanımız Kafkasya için de söz konusu olmuştur. Grandük Mihail Nikolaeviç Romanov'un Kbaada Yaylası'nda (Krasnaya Polyana) Rus-Kafkas savaşlarının bittiğini açıkladığı tarih olan 21 Mayıs 1864'ü hatırlamak amacıyla Kafkasya'da her yıl anma törenleri gerçekleştirilmektedir. Kabardey Balkar Cumhuriyeti'nde Nalçik tren istasyonu önünden Lenin Caddesi boyunca yapılan yürüyüş Hayat Ağacı anıtı önünde bitmektedir. Karaçay Çerkes Cumhuriyeti Habez rayonu Ali Berdukovski köyündeki anıt önünde tören düzenlenmektedir. Törenlerde anıt önüne çiçek bırakılmakta, anıt önünde konuşma yapılmakta ve ağıt söylenmektedir. Adigey Cumhuriyeti başkenti Maykop'ta şehir parkı önünde toplanan grup Krasnooktyabrskaya ve Pionerskaya Sokaklarından yürümekte, yürüyüş Filarmoni binası karşısındaki meydana son bulmaktadır. Maykop, Nalçik ve Ali Berdukovski'de yapılanlara ek olarak film gösterimleri, tiyatro oyunları ve resim sergileri gibi birbirinden farklı etkinlikler düzenlenmektedir. Kişiler törenlere etnik kimliklerine özgü kıyafet ve aksesuarlarla katılmaktadırlar. Kafkasya'da düzenlenen bu törenlere Türkiye'den de katılım olmaktadır. Türkiye'deyse farklı illerde törenler düzenlenmektedir. Bu törenlerin düzenlendiği anıtların konumuna aşağıda kısaca değineceğiz.

Annales Okulu temsilcilerinden olan Pierre Nora sadece arşiv vesikalarıyla değil sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden faydalanarak tarih biliminin icra edilmesini savunmaktadır. Bu noktada alan araştırmasına dayanan çalışmamızın kuramsal olarak hareket noktası Fransız tarihçi Pierre Nora'ya ait hafıza mekânı teorisisidir. 21 Mayıs 1864 tarihini sembolik olarak toplumsal hafızasında yaşatan Çerkesler bu sembolik tarihle hem Türkiye'de hem de Kafkasya'da hafıza mekânları yaratmışlardır. Dolayısıyla çalışmamız bir anma töreni yani hafıza mekânı olan, STK'larca 21 Mayıs 1864 Çerkes sürgünü ve soykırımı olarak tanımlanan durumu Kayseri'de ikamet eden Çerkesler kapsamında incelemeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ VE ÇALIŞMANIN ALANA KATKISI

Çerkesler, 1960'lı yıllarda eğitim ve ekonomi gibi nedenlerle Uzunyayla köylerinden Kayseri merkeze ve başka şehirlere göç etmeye başlamışlardır. Çerkeslerin hem gittikleri şehirlerde farklı etnik gruplarla karşılaşması hem de Sovyetlerin yıkılmasıyla Kafkasya ile kurulan ilişkiler Çerkes tarihi hafızasında ve kimliğinde teyakkuza neden olmuştur. Bu durumdan Çerkes sürgünü konusu da etkilemiştir. Sürgün hem tarihsel hem de güncel bir mesele olmasından dolayı tarihsel hafızayı canlı tutmaktadır. Hafıza mekânlarının tespiti üzerine olan projemizde bu minvalde anma töreni olması sebebiyle kişilere yönelttiğimiz sorulardan birisi de 21 Mayıs 1864 tarihinin algılanışıdır.

Türkiye'de Çerkes sürgünü hakkında Gökhan Bolat'ın 2013 yılında yayımlanan "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü" başlıklı bir makalesi bulunmaktadır. Makalede Kafkasya coğrafyası, Çerkes tarihi, 18. ve 19. yüzyıl Kafkasya tarihi, göç, sürgün ve soykırım kavramları hakkında bilgi vermektedir. Çalışma saha çalışmasına dayanmamaktadır. Çerkes sürgünü hakkındaki diğer bir makale Gülmelek Doğanay'a ait 2015 yılında yayımlanan "Hatıralarla Kurulan Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü ve Türkiyeli Çerkesler"dir. Yazarın çalışmasının evreni İstanbul ve İzmit'te yaşayan Çerkesler; Kocaeli Kefken ve İstanbul Beşiktaş'ta düzenlenen törenler ve genç Çerkes aktivistlerin kurduğu çeşitli gruplardır. Bu makale sürgün hafızasının oluşumunu toplumsal hafıza, hatırlatma figürleri, hafıza mekânları ve kimlik bağlamında yarı yapılandırılmış görüşmeleri değerlendirerek ele almaktadır. Yine 2015 yılında İrfan Kalaycı tarafından yazılmış "Sürgünün 150. yılında Çerkes Toplumunu: Beş Pencereden Bakış" isimli kitap bölümü mevcuttur. Beş kısımdan oluşan yazının ilk kısmındaki tarih penceresinde Çerkes sürgünü ve diaspora alt başlığında yaşanan sürgün hadisesi tarihsel olarak kısaca ele alınmıştır. Konuyla ilgili diğer bir makale de Zeynep Aksoy'un 2018'de yayımlanan "Çerkes Sürgünü Hikayelerinde Kimliğin İnşası" dir. Çalışma 2014 yılında yayımlanan Tarihi Anılar ve Öyküler kitabındaki yedi hikayenin tematik analizine dayanmaktadır. Makale hikayeler yoluyla aktarılan travmatik hafızanın Çerkes kimliğinin inşasındaki rolünü ele almaktadır.

Uzunyayla Çerkeslerine dair ilk bilimsel çalışma Eiji Miyazawa'ya ait "Memory Politics: Circassians of Uzunyayla, Turkey" başlığıyla 2004 yılında yapılmıştır. Bahsi geçen çalışmanın yapıldığı zaman aralığında Uzunyayla Çerkesleri için 21 Mayıs 1864 tarihi henüz sembolleşmemiştir. Bu nedenle çalışmada konuyla ilgili bir

başlık bulunmamaktadır. Uzunyayla Çerkesleri kapsamında anma törenleri üzerine tek bir çalışma yapılmıştır. İlkay Şahin editörlüğünde hazırlanan “Uzunyayla Çerkesler Topluluk, Aidiyet ve Kimlik” adlı kitapta Melike Mutlu’ya ait “Toplumsal Hafızayı Üretmek: Sürgün, Anavatan ve Öteki İmgesi” başlıklı yazı mevcuttur. Çalışmada anma törenlerine kısaca değinilmiş, konu mitleştirme ve geleneğin icadı olarak değerlendirilmiştir. Bu sembolik tarihin Uzunyayla Çerkeslerinin hafızasında ne anlama geldiği, törenlerin Kayseri’de ne zaman başladığı, bu tarihin farklı yaş grupları tarafından nasıl değerlendirildiği ele alınmamıştır.

Abazaların Osmanlı’ya ayak bastıkları yer olan ve Türkiye’de konuyla ilgili ilk anıtın yeri olması sebebiyle Kefken Anıt Mezarı hatırlatıcı bir işleve sahiptir. Deniz yoluyla gelen Çerkeslerin Osmanlı topraklarına çıktığı bir nokta olmasa da Kefken Anıtı Türkiye’de yaşayan Çerkesler tarafından sembolleştirilmiştir. Ayrıca sürgün esnasında atalarının balıklar tarafından yendiği düşüncesi, balık tüketme alışkanlıkları sorusunu beraberinde getirmektedir. Hem Kefken Anıt Mezarı hem de balık tüketme soruları daha önceki araştırmalarda kişilere yöneltilmemiştir. Ek olarak, hafızadaki bu tarih tarafımızca semboller, yaş grupları, kentli-köylü ve sürgün yolları arasındaki farklılıklar üzerinden değerlendirilmiştir. Söz konusu değerlendirme yapılan literatür taramasıyla tarih bilimine sosyoloji biliminin metotları uygulanarak gerçekleştirilmiştir.

2. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

2.1. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu Proje Onay Formu, alan çalışmamıza başlamadan önce İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Etik Kurulu’ndan alınmıştır. Söz konusu belge 26.03.2014 tarihinde 2014/3 numaralı toplantıda ele alınmış ve 01 sayılı kararla alınmıştır. 115K357 numaralı Tübitak projesi kapsamında 2017 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Kayseri merkezde ve Pınarbaşı ilçesine bağlı Çerkes köylerinde tarafımızca alan çalışması gerçekleştirilmiştir. Biz bu çalışmada söz konusu sorulara verilen cevaplar üzerinden adı geçen coğrafyadaki Çerkeslerin sembolik bir tarih olan 21 Mayıs 1864’ün hafızalarındaki yerini tanımlamak amacıyla tanıklıkları değerlendireceğiz. Uzunyayla platosu Sivas’ın Şarkışla, Kayseri’nin Pınarbaşı ilçelerini kapsamaktadır. Kolektif kimliğin muhafaza edildiği Uzunyayla’da 5 Abaza, 1 Karaçay ve 53 Çerkes köyü vardır. Söz konusu bölgede etnik sınırlar evlilikler nedeniyle iç içe geçmiştir. Uzunyayla’da yaşayan Abazalar da kendilerini Çerkes olarak tanımlamaktadırlar. Çünkü Rusların Kafkasya’yı istilasıyla birlikte Anadolu topraklarına gelen Kafkasyalı topluluklar giyimleri-geleneklerindeki benzerlikler ve Türkiye’de en çok kabul gören isim olmasından dolayı nedeniyle Çerkes olarak adlandırılmışlardır (Kaya, 2011: 75; Vurucu, 2015: 56-57). Uzunyayla’da yaşayan Abazalar da kendilerini alan çalışmamız esnasında Çerkes olarak tanımlamışlardır. Çünkü Uzunyayla’da evlilikler nedeniyle etnik sınırlar iç içe geçmiştir. Biz de çalışmamızda Abaza toplumunu Çerkes olarak tanımlayacağız.

Çalışmamızda söz konusu evren ve örneklemini teşkil eden Çerkeslerin 21 Mayıs 1864 tarihi ve bu tarihle bağlantılı olarak Türkiye’de inşa edilen ilk anıt olan Kefken anıtı ve balık tüketim durumu değerlendirilecektir. Aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

- 1) Adı geçen konular kimliğin şekillenmesine nasıl etki etmektedir?
- 2) Bu konularla hafıza mekânı oluşturulabilir mi?
- 3) Bu süreçte kültürel kimliğin, kolektif kimliğin ve belleğin etkisi nedir?
- 4) Bu konulara bakış açısında yaş grupları arasında farklılık var mı?
- 5) Bu konuların ortaya çıkmasında şehirleşmenin etkisi nedir?

Araştırmamızdaki kaynak kişilere ilişkin bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Kaynak kişilere ilişkin veriler

Yaş Grupları	1. Yaş Grubu (18-30)	2. Yaş Grubu (30-60)	3. Yaş Grubu (60+)
Kadın	-	8	2
Erkek	3	14	13
Toplam	3	22	15

Tabloya göre farklı üç yaş grubundan toplam 40 kadın ve erkek kaynak kişiyle görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan kadın kaynak kişilerden 5'iyle (3-60) kent merkezinde; 5'iyle ((3 kişi 60+) (2 kişi 30-60)) köylerde görüşme yapılmıştır. Erkek kaynak kişilerden 17'siyle ((3 kişi 18-30) (9 kişi 3-60) (60+)) kent merkezinde; 13'üyle ((6 kişi 30-60) (7 kişi 60+)) görüşme yapılmıştır.

2.2. Araştırma Yöntemi

Çalışmamızın evreni Uzunyayla Çerkesleri iken, örnekleme gelişigüzel örneklem modeline göre ulaştığımız kadın ve erkek kaynak kişilerdir. Nitel araştırma yöntemi kişilerle doğrudan iletişim kurmayı ve kişilere ek soru sorma fırsatı sağlayacağı için tarafımızca tercih edilmiştir. Ayrıca bu yöntem derinlemesine tarih incelemesini mümkün kılarak sosyal tarihçiliği ön plana çıkarmaktadır. Bu yöntem kullanılarak olaylar ve olgular arasında ilişkinin ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Bu amaçla, veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşmeler (bireysel ve odak grup) yapılmış, katılımcı gözlemci olunmuş, günlük tutma ve doküman incelemesi metotları kullanılmıştır. Katılımcı gözlemci olunarak toplum içinde bulunarak kişilerin cevapları analiz edilmiştir. Nitel araştırma yöntemine göre yaptığımız alan çalışmamızda kaynak kişilere gelişigüzel örneklem modeline göre ulaşılmıştır. Böylelikle Çerkes toplumundaki herkese temsil hakkı verilerek kişilerin bakış açılarındaki farklılıklar tespit edilmiştir. Söz konusu kadın ve erkek kaynak kişilere Kayseri Kafkas Derneği, Kayseri Birleşik Kafkasya Derneği, Kayseri'de yaşayan Çerkeslerin vakit geçirdiği çay ocakları ve alan çalışmamız esnasında kolaylaştırıcı bir rol üstlenen Rasim Tanbay aracılığıyla ulaşılmıştır. Alan çalışmamız esnasında ses kayıt cihazı ve fotoğraf makinesi kullanılarak veriler kayıt altına alınmıştır. Kadın ve erkek kaynak kişilerle yüz yüze yapılan görüşmelerde kişilere sorulan sorular yarı yapılandırılmış sorulardır. Disiplinler arası işbirliğini gerektiren çalışmamızda tarihi bir olay toplum bilimleri yöntemiyle ele alınmıştır. Yani toplum bilimleri metodu tarihi bir olaya uygulanmıştır.

Çalışma esnasında 18-30, 30-60, 60+ olarak üç yaş grubuna ayırdığımız kadın ve erkek kaynak kişilere "21 Mayıs 1864 tarihi sizin için ne ifade ediyor?", "Balık tüketiyor musunuz?", "Kefken anıt mezarı hakkında bilginiz var mı?", "Kefken anma programına hiç katıldınız mı?" gibi sorular sorulmuştur.

Yukarıda sözü edilen araştırma kapsamında toplanan veriler, projemizin teorik anlamda hareket noktasını teşkil eden, Pierre Nora'nın "Hafıza Mekânları" teorisine en uygun analiz yöntemi olduğunu düşündüğümüz, fenomenolojik analiz yöntemiyle ele alınmıştır. Bu analiz yöntemi, kişilerin olayları nasıl değerlendirdiğini ve nasıl kavramsallaştırdığını merkeze alan bir yaklaşımı benimsediği için tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, bize Çerkeslerin kimliklerini inşa etmekte kullandıkları sembollerin içini nasıl doldurduklarını, hafıza mekânı adını verdiğimiz bu kavramların muhtevasının zamanla nasıl değiştiğini anlamamızı sağlamıştır.

3. UZUNYAYLA ÇERKESLERİNDE SÜRGÜN ALGISI

3.1. Kayseri'de 21 Mayıs Algısı ve Anma Törenleri

Hafıza üreten, gelişen ve devamlılığı olan bir kavramdır. Toplumların geçmişi ve şimdiki zaman arasında bağ kurarak kimliğin süreklilik kazanmasında rol oynayan kolektif bellekse toplumlara zamansal bütünlük sağlar (Bilgin, 2013: 75; Nora, 2016: 19). Geçmişten, kendisini besleyen gruptan, tanıklıklardan beslenen kolektif bellek bir grubun deneyimleri, anıları ve tarihleriyle oluşur. Kolektif bellek grubun geçmişinden kalanı, süregelen ve grubun geçmişini ifade etmektedir. Tarih ve bellek paylaşılan geçmişi anlatarak geçmişin yeniden inşasını sağlar (Halbwachs, 2017: 78; Olick, 2014: 181; Bilgin, 1994: 55; Bilgin, 2013: 29).

Bu noktada hafıza kültürü, bir toplumun kültürel anımsatıcıların yardımıyla, bir nesilden diğerine kolektif bilgiyi koruyarak kültürel sürekliliği sağlamayı, daha sonraki nesillerin kültürel kimliklerini yeniden yapılandırmasını mümkün kılan bir süreçtir (Rodriguez ve Ted, 2007: 1). Bir grubun diğerinden farklı olduğunu vurgulayan kültürel

kimlik deneyimler, ilişkiler, semboller, düşünceler doğrultusunda yapılanmakta ve gelişen tarihsel sürece bağlı gelişerek sabit kalmamaktadır (Larrain, 1995: 223; Orign, 1994: 212). Yazılı tarihe sahip olmayan etnik grupların kimliklerini korumalarının yegâne yolu da hafızadır. Etnik gruplar, tarihlerini hatırlayarak ve kökenlerine ait hatırlama figürlerini belleğinde canlandırarak kimliklerinden emin olurlar. Hatırlama yoluyla kimliği desteklenen etnik gruplara ait kültürel hafızanın korunmasıysa törenlerin asıl işlevidir (Assman, 2015: 60-61-62-65). Binlerce ölünün adının geçtiği savaşları anma da ortak kimliğin hissedildiği andır. Ölülerin anılması ortak hafızanın yaratılmasının karakteristik bir örneğidir. Bu anma günümüzü içermesi bakımından iletişimsel, töreni açısından kültürel hafızadır. Etnik gruplar bu törenlerde ölülerini anarak kimliklerini onaylarlar (Assman, 2015: 69-71). Burada aktarılan değerler ve sembolleri içeren kültürel kimliktir. Bu kimliğin oluşmasındaysa, kültürel kimlik yaşayan bir süreç olarak hafızadan yardım almaktadır (Bilgin, 1999: 61; Yıldız ve Ak, 2002: 29; Maalof, 2004: 16).

Törenler, kültürel hafızayı hatırlama temelinde etnik grubun kimliğini koruyarak, hafızanın sürekliliğini nesiller arası aktarım yoluyla sağlayarak tekrarlama biçiminde yaşanır (Assman, 2015: 99). Duyguları dile getirmek için, nerede, ne zaman yapılacağı belli olan ve tekrarlanan simgesel nitelik taşıyan törenler bilinçli uygulamalardır. Törenler belli bir etnik grubun geçmişle bağını sürdürmesini sağlama ve etnik grubun değerlerini gelecek kuşaklara iletmesini sağlama özelliğiyle kişilerin hayatlarına anlam kazandıran platformlardır (Connerton, 1999: 70-71-72-79). Bu noktada önemli olan törenlerin içeriğinin değişmeden, dönemsel olarak tekrarlanan aynı eylemsel akışlarla bir model haline gelmesidir (Assman, 2015: 99). Etnik grubun tamamı tarafından deneyimlenmesi gerekmeyen ve bir hatırlatma biçimi olan travma, kolektif kimliğin oluşumunda ve şekillenmesinde rol oynar. Söz konusu travmanın etnik grubun üyeleri tarafından aktarılması yeterlidir (Eyerman, 2003: 1-2).

Bu noktada Kayseri’de yaptığımız alan çalışmasında kadın ve erkek kaynak kişilere yönelttiğimiz “21 Mayıs 1864 tarihi sizin için ne ifade ediyor?” sorumuza yaş gruplarımız şöyle cevaplar vermişlerdir: “Onlar yeni icat olan şeylerdir. Ne giderim ne katılabılırım. Gideceğim yeri dahi bilmem” (K.K.: 17), “Yok hiç duymadım” (K.K.: 32), “Tarihi de duymadım Kefken’i de duymadım” (K.K.: 29-30). Görüldüğü gibi 3. yaş grubumuza mensup kaynak kişiler için bu tarih hiçbir şey ifade etmemektedir. Çünkü kolektif kimliğin inşasında rol oynayan travmatik olayların etnik grubun belleğinde aktarımı bazen bir nesil bazen de daha fazla zaman alabilir. Bu durumun Uzunyayla Çerkesleri için kişi ve STK’ların çabasıyla son 10 yılda sembolik bir tarih haline gelmesi nedeniyle 3. yaş grubumuza için bu tarih bir şey ifade etmemektedir (K. K.: 10). Hatırlatmayla gerçekleşen bu durumdaki en önemli nokta etnik grup üyelerinin bu hatırlatmayı bir boşlukta değil kurumların ve sosyal bir ağın desteğiyle yaşamasıdır. Uzunyayla Çerkesleri için de böyle olmuştur (Devine-Wright, 2003: 23-24).

Alan çalışmamız esnasında 1. ve 2. yaş grubumuza mensup kaynak kişilere 21 Mayıs 1864 tarihinin kendileri için ne ifade ettiği sorulmuştur. Kişiler bu tarihi bize şu cümlelerle açıklamışlardır: “Soykırımın başlangıç tarihi diyebiliriz. 21 Mayıs bizim için büyük bir acı. Bir kültür ve tarihinin yok edilmesi” (K. K.: 2). “Büyük sürgün” (K. K. 3). “Sürgünü ifade ediyor. Üzülüyoruz, tüylerim diken diken oluyor” (K. K.: 23). “Bir halkın başka bir halka yaptığı yeryüzündeki en büyük soykırım” (K. K.: 25). “Kafkasya’dan geldiğimizde Türkçe’yi bilmiyorduk ama şimdi ana dilimizi bilmiyoruz. 21 Mayıs bunun tarihidir. Sonun başlangıcıdır” (K. K.: 26). “Vatandan kopuş, katliam” (K. K.: 27). “Çerkes sürgünü” (K. K.: 28). “Acı” (K. K.: 35). “Dram ve felaket” (K. K.: 36). “21 Mayıs 1864 bir semboldür. Bu tarih benimsenmiş. Öncesini, savaşları, neler yaşandığını bilmiyor. Bence bu düşünce yanlış. Çarlığın neler yaptığını bilmek lazım. Sürgün değil büyük bir soykırım” (K. K.: 38). Kişiler cevaplarında sürgün ve soykırım kelimelerine vurgu yapmışlar göç kelimesine yer vermemişlerdir. STK’lar yaşanan süreci soykırım olarak adlandırmakta ve durumun Rusya tarafından kabullenilmesini talep etmektedir. Farklı yaş gruplarımızdan aldığımız cevaplar sürgün ve soykırım kavramlarının STK’ların özellikle son 15 yıldır yaptığı çalışmalar sonucunda kişiler için hafıza mekânı haline getirdiğini göstermiştir. Yapılan bu vurgu travmaların geçmiş olayların statik temsili değil, bireylerin ve toplulukların kimlik duygularını şekillendiren “ilerleyen hikâyeler” olduğunu bize göstermiştir (Caldicott ve Fuchs, 2003: 12). Çünkü hafızanın aktarım yollarından birisi anlatıdır. Söz konusu anlatı etnik grubun kimliğini şekillendirme işlevine sahiptir (Rodriguez ve Ted, 2007: 7).

Tarihe referans vererek geçmişi hatırlatan bu tören sadece hafıza mekânı değil aynı zamanda kökeni çok eskiye dayanmayan, belirli bir zaman diliminde ortaya çıkmış, kabul görmüş, sembolik özelliklere sahip bir geleneğin icadıdır. Tekrar tekrar icra edilen bu toplumsal pratik, toplumsal birlik beraberliği ve grup aidiyetini sembolize etmektedir. Buradaki amaç toplumsallaşma, değer ve davranış teamüllerinin aşılma ve aktarılmasıdır

(Hobsbawn, 2006: 1-2-3-4-12). Geçmişin yeniden üretilmesi diasporik Çerkes toplumu için tarihin keşfi manasına gelmektedir (Kaya, 2011: 30). STK'ların bu adımını rahatlıkla hafıza inşası ve geleneğin icadı olarak tanımlayabiliriz. Yani 21 Mayıs 1864 sembolik tarihiyle hafıza yeniden inşa edilmektedir. Burada önemli olan sürgün hadisesinin aktarılmasıyla "biz" in yani kolektif kimliğin inşasıdır.

Kayseri'de söz konusu anma programı, Kayseri Kafkas Derneği ve Kayseri Birleşik Kafkasya Derneği tarafından yapılmaktadır. Kayseri Kafkas Derneği organizasyonunda gerçekleşen törenlere yaklaşık 3000 kişi katılmaktadır. Kayseri Doğumevi önünde yapılan basın açıklamasının ardından yürüyüşe başlanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa Bulvarı üzerinden Kadir Has Kongre Merkezi Spor Salonu önüne kadar sessiz yürüyüş devam etmektedir (K. K.: 7-8-23). Kadir Has Kongre Merkezi Spor Salonunda hayatını kaybedenler için dua edildikten sonra, Jile tiyatro grubu tarafından sürgün temalı tiyatro oyunu sergilenmektedir. Bahsi geçen tarihin Ramazan ayına denk gelmesi durumunda önce sürgün esnasında hayatını kaybedenler için dua edilmekte, ardından iftar yemeği verilmektedir. Kayseri Birleşik Kafkasya Derneği tarafından düzenlenen organizasyondaysa Çerkes sürgünü esnasında hayatını kaybedenler için Kuran-ı Kerim okunarak dua edilmektedir. Anma törenine katılmayan pek çok kişi de sosyal medyadan bugünü hatırlatan paylaşımlar yapmaktadır (K. K.: 11-12-15). Global bir diaspora olan Çerkesler kitle iletişim araçlarıyla etkileşimi daha da arttırmaktadır. Yapılan paylaşımlar Çerkes kimliği, hafızası gibi alanlarda içerik üretmeyi sağlamaktadır (Aslan, 2020: 68). Sosyal medyada hem kişiler hem de STK'lar tarafından yapılan paylaşımlar hafızanın canlı tutulmasını sağlamaktadır. Ayrıca görüldüğü gibi farklı federasyonlara bağlı dernekler farklı etkinlikler düzenlemektedir.

Fotoğraf 1: Kayseri'de Düzenlenen 21 Mayıs 1864 Anma Töreni-Mutlu Akkaya'nın Kişisel Arşivinden

Hafıza mekânları maddi, sembolik ve işlevsel olmak üzere üç anlamı içerir. Sembolik anlamın örneği olan saygı duruşları anın periyodik ve yoğun olarak hatırlanmasına yarar (Nora, 2006: 31-32). Duruma uygun düşen bedensel duruşun sergilendiği törenlere kişilerin katılmayı alışkanlık edinmiş olmaları da önemlidir (Connerton, 1999: 94-111). Çünkü bir hafıza mekânının amacı, zamanı durdurmak, unutmayı engellemek ve ölümü ölümsüzleştirmektir (Nora, 2006: 32). Bu tip törenler etnik grup üyelerinin geçmişe odaklanmasını sağlayarak kolektif bilinci ileten sosyal fırsatlardır (Devine-Wright, 2003: 14). Bu törenler taşıdığı kolektif özellikle dayanışmayı artırarak kolektif belleği de şekillendirir. Bu noktada değinilmesi gereken husus kimliğin sembolik biçimlenmesiyle bir kolektif kimlik oluşturulmasıdır (Assman, 2015: 148; Karaman, 2010: 232).

Yaptığımız alan çalışmasına göre de Kayseri’de düzenlenen yürüyüş ve anma programlarında da kişilerin o günkü kıyafetleri ve aksesuarları siyah ya da etnik kimliklerine gönderme yapacak şekildedir. Kişilerin üzerlerinde taşıdıkları aksesuarlar (şarhon, kalpak gibi) ve kıyafetler (geleneksel Çerkes kıyafetleri) Çerkes toplumunun kimliğini sembolize ederek tarihi yaşanmışlıklara atıf yapmaktadır. Tören esnasında yapılan konuşma, edilen dua ve hepsi birer etnik araç olarak taşınan bayraklar, pankartlar ve dövizler ritüel kompleksidir. Kayseri’de düzenlenen törenlerde ortak simgeler kullanılarak aidiyet bilinciyle kolektif kimlik oluşturulmaktadır.

3.2. Kefken Anıt Mezarı

Alan çalışmamız esnasında kadın ve erkek kaynak kişilere sürgün hakkında atalarının anlattıkları bir şey olup olmadığını sorduk. Ancak kişiler sürgüne dair atalarının hiç bir aktarımında bulunmadığını ifade ettiler. Acıyı anlatmamak olarak adlandırılan bu durum zaman geçtikçe değişmektedir. Çünkü atalarının unutturmamak istediklerini torunları hatırlatmak için çaba sarf etmektedir. Bu durumu ilk gelen neslin farklı bir toplumda yaşama çabası olarak açıklayabiliriz (Eriksen, 2002: 195; Kaya, 2011: 32). Alan çalışmamız esnasında da bu durumun somut örnekleriyle karşılaştık. Büyüklerinden bilgi alamayan nesiller Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte Kafkasya ile kurulan bağlarla akrabalarını bularak soy ağaçlarını oluşturmaya başlamışlar ve Kafkasya’daki köylerini ziyaret etme arayışı içine girmişlerdir.

Etnik grupların uzun süren savaşlar sonucunda verdikleri kayıplar, grup üyelerini duygusal olarak etkiler. Bu etkiye kolektif kimliğe nüfuz eder ve hafızayı ebedi hale getirir. Bu durum

- Gruplar arası şiddeti ilgilendiren toplumsal inançların oluşumunu,
- Katledilmiş vatandaşları anan ritüel ve törenlerin ortaya çıkışını,
- Mağdurları onurlandırmak için anıtların kurulmasını sağlar (Bar-Tal, 2003: 84-89).

Bu bağlamda Osmanlı Devleti’ne deniz yoluyla gelen Kafkasya kökenliler Varna, Köstence, Burgaz, İstanbul, Samsun, Sinop, Kocaeli, Trabzon ve Mersin gibi limanlara inmişlerdir. Sürgünün 125. yılında 1989’da Ankara’da yapılan sürgün anma programı Türkiye’de bu törenler için bir başlangıç olmuştur. Türkiye’de yaşayan Kafkasya kökenliler anma programlarını başlangıçta İstanbul Üsküdar sahilinde Kız Kulesi önünde yapmışlardır. Törenler daha sonra İstanbul Beşiktaş, İstiklal Caddesi’ndeki Galatasaray Lisesi önünde ve İstanbul Kartal’da yapılmıştır. Kocaeli’nin Kandıra ilçesine bağlı Kefken sahilinde ve İstanbul’da düzenlenen etkinliklere Türkiye’nin farklı illerinden gelen Kafkasya kökenliler katılmaktadırlar. Ayrıca bahsi geçen anma programlarına ek olarak Türkiye’de yaşayan Kafkasya kökenliler kendi şehirlerinde de anma programı düzenlemektedirler. Türkiye’de 2006’da Kocaeli’nin Kandıra ilçesine bağlı Karaağaç köyünde; 2013’te İstanbul’un Kartal ilçesi Dragos sahilinde; 2015’te İzmit’te Fevziye Parkı’nda; 2016’da Ankara’nın Gölbaşı ilçesine bağlı Hacı Muratlı mahallesinde; 2017’de Eskişehir’de Sazova Bilim Kültür ve Sanat Parkı’nda; 2018’de Yalova’da Gazipaşa Caddesi Mendirek Şiir yolunda; 2020’de İzmir’in Bornova ilçesinde Büyük Park’ta; Kahramanmaraş Göksun ilçesi Fındık mahallesinde 2021’de anıtlar açılmıştır. Bu anıtlar arasında öne çıkarsa Kocaeli’nin Kandıra ilçesine bağlı Kefken yakınlarındaki Karaağaç köyü mezarlığında 2006 yılında inşa edilen anıt olmuştur. Her yıl 14 Mayıs ve 21 Mayıs’ta 19. yüzyılda yaşanan Rus-Kafkas Savaşları esnasında hayatını kaybedenleri anmak için burada toplanmaktadırlar. Etkinlikler Karaağaç köyü mezarlığındaki sürgün anıtında başlamakta, Babalı köyü Merkez Camii’nde kortej oluşturularak Uzunkum sahilinde düzenlenecek programa gidilmektedir.

Bu bağlamda alan çalışmamız esnasında kadın ve erkek kaynak kişilere yönelttiğimiz sorulardan birisi de “Kefken anıt mezarı hakkında bilginiz var mı? Kefken’de düzenlenen anma törenlerine hiç katıldınız mı?” olmuştur. Kefken anıt mezarından ve düzenlenen törenden haberdar olanlar kadar bu platformdan haberi olmayan kaynak kişilerle de görüşme yapılmıştır. Kaynak kişiler söz konusu sorulara “Yok ne olduğunu bilmiyorum” (K. K.:3) “Nereye” (K. K.: 9), “Yok hiç duymadım” (K. K.: 15; 31; 32), “Tam bilmiyorum” (K. K.: 34) cevaplarını vermişlerdir. Adı geçen platformlarda bulunan kişilerse Kefken’i “Oranın birleştirici bir gücü olduğuna inanıyorum” (K. K.: 4), “Bence bunlar toplumumuzun ayakta kalması için olması gereken şeyler” (K. K.: 5), “Kefken büyük bir acı. Yahudiler yakıldı ama biz yakılmaktan beter olduk. Soykırımla ilgili bizden daha acınası az halk vardır” (K. K.: 20), “Bu tarz etkinlikler asimile olan gençlere heyecan veriyor. Daha çok Abazaların yaşadıkları dramdır. Her

şeyden önce sürgün edilmiş bir toplum var. Çok büyük zayıt vermişiz. Özellikle denizden gelenler” (K. K.: 19) cevaplarıyla değerlendirmişlerdir. Görüşme yaptığımız kaynak kişiler bu etkinliğin ana dilini bilmeyen gençlere heyecan verdiğini ifade etmişlerdir (K. K.: 1-37). Görüşme yaptığımız 50 yaş üstü erkek kaynak kişilerden 7’sinin Kefken anıt mezarı hakkında bilgi sahibi olmadığını gördük. Aynı soruyu yönelttiğimiz kadın kaynak kişilerse anıt mezar hakkında bilgi sahibidirler. Kayseri’de yaşayan Çerkesler Türkiye’de ve Kafkasya’da farklı illerde yapılan anma törenlerine bireysel olarak katılmaktadırlar.

Bu durum açıkça bir hafıza inşasıdır. Etnik gruplar tarafından üretilen hafıza, anımsama ve unutma diyalektiğine açıktır. Çünkü anma konusuna özen gösterilmediği noktada tarih bunları hızla süpürür (Nora, 2006: 19-23). Hem Kafkasya’da hem Türkiye’deki bu anıtlar törenlere ev sahipliği yaparak kolektif kimliği güçlendiren hafıza mekânları olmuşlardır. Çünkü hafıza mekânları anımsadığımız şeyler değil, hafızanın mayalandığı yerlerdir ve artık hafıza ortamları olmadığı için hafıza mekânları vardır (Nora, 2006: 12-17). Sürgün anıtları tam da bu işlevi görürler.

3.3. Balık Tüketimi

Kayseri’de yaptığımız alan çalışmasında kaynak kişilere sorduğumuz bir soru da balık tüketip tüketmedikleri olmuştur. Bu soruyu alan çalışmada sormamızın nedeni atalarının Kafkasya’dan Osmanlı topraklarına gelirken deniz yolculuğu esnasında hastalıklar nedeniyle denize atılarak balıklar tarafından yendiği düşüncesinin Türkiye Çerkesleri arasında bir rivayet olarak dile getirilmesidir. Ancak alan çalışmamız esnasında ikinci ve üçüncü yaş grubumuza mensup kaynak kişiler için bu durumun bir travma olmadığını tespit ettik. Bazı kaynak kişiler bu durumdan Kafkasya ziyaretleri esnasında haberdar olmuşlardır (K. K.: 2-8-16-18-22-33-39-40). Yani bu durum rahatlıkla geleneğin icadı olarak değerlendirilebilir.

Ancak kaynak kişilerden bir kısmı vefat eden büyüklerinin balık tüketmediklerini bir kısmı tükettiklerini aktarmışlardır. Bu kişilere göre köyden kente yaşanan iç göçten sonra Çerkes toplumu balık tüketmeye başlamıştır (K. K.: 2-6-8-10-13-21-23-33).

Balık tüketme durumuna farklı bir bakış açısı da Kabardey Çerkesi kaynak kişiler tarafından getirilmiş, balığın Abazalar tarafından atalarını yedikleri gerekçesiyle tüketilmediğini söylemişlerdir (K. K.: 14-24). Durumun kendileriyle bir alakasının olmadığını düşünen bu kaynak kişilerin yaklaşımının nedeniyse Kafkasya’dan Uzunyayla’ya karayoluyla gelen bir aileye mensup olmalarıdır.

Alan çalışmamız bize konunun son yıllarda ortaya atılmış olduğunu göstermiştir. Uzunyayla arpa ve buğday gibi kuru tarımın yapıldığı bir coğrafyadır. Alan çalışmamız esnasında pek çok kaynak kişi Uzunyayla’da yetiştirilen ürünlerin evin geçimine yettiğini büyük bir ekonomik varlığın olmadığını bu nedenle yiyecekler arasında böyle bir ayırımın mümkün olmadığını defalarca ifade etmişlerdir. Diğer bir neden de Uzunyayla’nın şehre uzak coğrafi konumu nedeniyle bölgede balık tüketimin bir alışkanlık halini almamasıdır. Ancak kaynak kişiler Zamantı Irmağı’ndan alabalık ve turna yakalayıp tükettiklerini ifade etmişlerdir. Yani Uzunyayla Çerkesleri için balık tüketme konusunun kolektif kimliğe etkisinin olmadığını söyleyebiliriz.

Balık tüketimi konusunda aldığımız cevaplar hem köylerde yaşandığı dönemde hem de köyden kente yaşanan iç göçle birlikte günümüzde Kayseri merkezde ikamet eden Çerkeslerin balık tükettiği yönünde olmuştur. Balık tüketmeyen kaynak kişiler de mevcuttur. Bunun nedeniyse kişilerin balık tüketme alışkanlığının olmamasıdır.

4. SONUÇ

Törenler hafıza inşa ederek hafıza mekânları oluşturmaktadır. Bu hafıza mekânları da çok yönlü ilişkiyle diasporadaki Çerkes toplumunun kolektif kimliğini oluşturmaktadır. 21 Mayıs törenlerini de hayatta kalma pratiği, hafıza aktarımı ve kimlik tahkim platformu olarak değerlendirebiliriz. Her yıl yapılan törenler kolektif belleğin yeniden üretimini de sağlamaktadır. Böylelikle kolektif bellek kimliğinin oluşumuna ve sürdürülmesine hizmet eder.

Hafızanın oluşturduğu kolektif kimlik, törenler, anıtlar ve yürüyüşlerle kendisini toplumun diğer bileşenlerine sergileme imkânı bulur. Hatırlamayı, yaşamayı ve benimsemeyi sağlayan törenler nesiller arası hafızanın aktarımını sağlamakta, yeni nesillere kimlik bilinci kazandırmaktadır. Kazanılan bu bilinç sayesinde yaptığımız alan çalışmasında görüşme yaptığımız 2. ve 3. yaş grubumuza dâhil kadın ve erkek kaynak kişilerin sembolik bir tarih olan 21 Mayıs 1864 tarihi sizin için ne ifade ediyor sorumuz karşısında gözyaşlarına hâkim olamamışlardır. 21 Mayıs 1864 tarihi Uzunyayla Çerkesleri için hem tarihi bir olaya hem de Çerkes kimliğine gönderme yapması nedeniyle bir hafıza mekânıdır. Bu sembolik tarihin, tarihi hafızayı canlı tutma şeklinde günümüzde üstlendiği misyon gereği işlevsel bir hafıza mekânı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak alan çalışmamız dâhilinde olan Karaboğaz köyündeki "21 Mayıs Ormanı" adı verilen fidanlıktan hiçbir kaynak kişi bahsetmemiştir. 21 Mayıs 2021 tarihindeyse Yağlıpınar köyünde 1864 fidan dikilerek 21 Mayıs 1864 Çerkes Soykırım ve Sürgünü Hatıra Ormanı oluşturulmuştur.

Kolektif kimliğin inşasında yaşanan coğrafya ve etkileşimde olunan çevrenin etkisi malumdur. Çerkes toplumunun 2000'li yıllarda yaşadığı kimliklenme sürecine AB meselesinin etki ettiğini söyleyebiliriz. Diasporik topluluklar kimliklenme sürecinde geleneğin icadını tercih ederler. Özellikle kentlerde oluşan hafızayla girilen kimliklenme süreci geleneğin icadını beraberinde getirmiştir. Yani Çerkes toplumunda geleneğin icadı STK'lar eliyle olmuştur. Bireylerden topluma uzanan süreçte kentlerdeki bu mekânlar kolektif kimliği biçimlendirmiş ve farkındalığı arttırmıştır. Ancak aynı biçimlenme köylerde olmamıştır. Çünkü farklı etnik grupların yaşadığı kentler kimlik farkındalığını ve kişilerin kimliklerine sarılmalarını sağlamaktadır. Ayrıca bu topluluklara göre etnik kimlikler belirli bir alana hapsedilemezler.

Yaptığımız alan çalışmasında kişilere Kefken anıt mezarı hakkında soru yöneltilmiştir. Aldığımız cevaplar bize Çerkesler arasında yaş ve cinsiyet farkı olmaksızın STK faaliyetlerine katılmayan kişilerde Kefken algısının olmadığını; Kefken'de düzenlenen anma törenlerine katılımın kişisel bazda kaldığını göstermiştir. Uzunyayla Çerkeslerinin büyük bir çoğunluğunun bölgeye karayoluyla gelmesi denizyoluyla gelenlerin karaya ilk ayak bastıkları yer olduğu için bir tören alanına dönüşen Kefken'in Uzunyayla Çerkeslerinin tamamını kapsayan kolektif bir bilinç alanına dönüşmemesine neden olmuştur.

Görüşme yaptığımız kaynak kişilerin anne-babalarının ya da nine-dedelerinin balık tüketmediğini günümüzdeyse Kayseri'de yaşayan kaynak kişilerin balık tükettiklerini belirtilmişlerdir. Bu konunun Kayseri'de yaşayan Çerkesler için travmatik bir durum olmadığı ve soru karşısında herhangi bir şekilde olumsuz bir yüz ifadesine sahip olmadıkları tarafımızca gözlemlenmiştir. Yapılan alan çalışmasında balık tüketiyor musunuz? Sorusuna kaynak kişiler istisnasız evet cevabını vermişlerdir.

Çalışmamızda belirli bir bölge örneklem olarak alınarak 21 Mayıs 1864, Kefken anıt mezarı ve balık tüketimi konuları ele alınmıştır. Aynı ülkenin farklı coğrafyalarındaki diasporalar aynı durumlar karşısında farklı tutumlar geliştirebilirler. En büyük Çerkes diasporasının yaşadığı Türkiye'de farklı örneklem de bu şekilde sondaj çalışmalar yapılırsa bölgeler arası farklılıklar ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, A. S. (2018). "Türkiye'de Yaşayan Çerkes Gençlerin Eş Seçimi ve Evlilik ile İlgili Sosyal Temsilleri", *Çerkeslerin Diasporada Birlikte Yaşadıkları Topluluklarla Etkileşimleri*, Kafdav Yayınları, Ankara.
- Aksoy, Z. (2018). "Çerkes Sürgünü Hikayelerinde Kimliğin İnşası", *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı 31, 62-76.
- Aslan, A. (2020). "Dijital Diaspora ve Kültürel Kimlik: Türkiye'de Yaşayan Çerkes Gençlerle Derinlemesine Bir Görüşme", *Akdeniz İletişim Dergisi*, 34, 66-82.
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek*, (Çev: A. Tekin), 2. Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bar-Tal, D. (2003). "Collective Memory of Physical Violence: its Contribution to the Culture of Violence", *The Role of Memory in Ethnic Conflict*, (Ed: E. Cairns ve M. D. Roe), Palgrave Macmillan, New York.
- Besleney, Z. A. (2016). *Türkiye'de Çerkes Diasporasının Siyasi Tarihi*, (Çev: E. Demirci), 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, N. (1994). *Kimlik Sorunu*, Ege Yayınları, İzmir.

- Bilgin, N. (1999). *Kollektif Kimlik*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik İnşası*, Aşina Yayınları, İzmir.
- Bilgin, N. (2013). *Tarih ve Kolektif Bellek*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Bolat, G. (2013). "Kavram Tartışmaları Etrafında 21 Mayıs 1864 Çerkes Sürgünü", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 6, 121-142.
- Bostancı, N. (1998). "Etnisite, Modernizm ve Milliyetçilik", *Türkiye Günlüğü*, Sayı 50, 38-55.
- Caldicott E. ve Anne F. (2003). "Introduction", *Cultural Memory: Essays on European Literature and History*, (Ed: E. Caldicott ve A. Fuchs), Peter Lang Publishing, Oxford.
- Castells, M. (2005). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum, ve Kültür*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Cohen, R. (2019). *Küresel Diasporalar*, (Çev: E. Boz), Koyusiyah Yayıncılık, 1. Baskı, Ankara.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?*, (Çev: A. Şenel), Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, İstanbul.
- Doğanay, G. (2015). "Hatıralarla Kurulan Toplumsal Kimlik: 21 Mayıs 1864 Sürgünü ve Türkiyeli Çerkesler", *Turkish Studies*, 10/Summer, 361-380.
- Devine-Wright, P. (2003). "A Theoretical Overview of Memory and Conflict", *The Role of Memory in Ethnic Conflict*, (Ed: E. Cairns ve M. D. Roe), Palgrave Macmillan, New York.
- Eriksen, T. H. (2002). *Etnisite ve Milliyetçilik*, (Çev: E. Uşaklı), 1. Baskı, İstanbul.
- Eyerman, R. (2003). *Cultural Trauma: Slavery and the Formation of African American Identity*, Cambridge University Press.
- Halbwachs, M. (2017). *Kollektif Hafıza*, (Çev: B. Barış), Heretik Yayınları, Ankara.
- Hobsbawn, E. (2006). "Giriş: Gelenekleri İcat Etmek", *Geleneğin İcadı*, (Ed: E. Hobsbawn ve T. Ranger), (Çev: M. M. Şahin), 1. Baskı, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Huntington, P. S. (2008). *Medeniyetler Çatışması*, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.
- Kalaycı, İ. (2015). "Sürgünün 150. Yılında Çerkes Toplumunu: Beş Pencereden Bakış", *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu*, Kafdav Yayınları, Ankara.
- Karaman, K. (2010). "Ritüellerin Toplumsal Etkileri", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 222-236.
- Kaya, A. (2011). *Türkiye'de Çerkesler Diasporada Geleneğin Yeniden İcadı*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev: N. Domaniç), Sarmal Yayınları, İstanbul.
- Maalof, A. (2004). *Ölümcül Kimlikler*, (Çev: A. Bura), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Miyazawa, E. (2004). *Memory Politics: Circassians of Uzunyayla, Turkey*, Department of Antropology and Sociology Faculty of Arts and Humanities School of Oriental and African Studies University of London, London.
- Mutlu, M. (2018). "Toplumsal Hafızayı Üretmek: Sürgün, Anavatan ve Öteki İmgesi", *Uzunyayla Çerkesleri Topluluk, Aidiyet ve Kimlik*, (Ed: İ. Şahin), Çizgi Kitabevi.
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları*, (Çev: M. E. Özcan), 1. Baskı, Dost Kitabevi, Ankara.
- Olick, J. K. (2014). "Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür", (Çev: M. Gümüşdoğan), *Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi*, 1 (2), 175-211.
- Orign, E. (1994). "The Arts, Artifacts and Artificies of Identity", *Journal of American Folklore*, 107 (424), 211-247.
- Rodriguez, J. ve Ted F. (2007). *Cultural Memory Resistance, Faith and Identity*, University of Texas Press, Austin.
- Vurucu, A. G. (2015). "Kafkas Kökenli Halklarda Kimlik ve Değişim", *Sosyokültürel Yönleriyle Çerkes Toplumunu*, Kafdav Yayınları, Ankara.
- Yayak, A. (2018). "Etnik Kimlik Algısının Dört Boyutu", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7/Sayı 2, 778-788.
- Yıldız, E. ve Ak, M. (2002). *Doğu Karadeniz'de Kültürel Kimlik*, Çatı Kitapları, İstanbul.

Kaynak Kişiler

- K. K. 1: Adem Şıklaroğlu, Yaş: 66, Kabardey, Aşağıborandere Köyü, 15.07.2017.
K. K. 2: Ahmet Yılmaz, Yaş: 38, Kabardey, Taşlıgeçit Köyü, 03.07.2017.
K. K. 3: Atakan Sucan, Yaş: 56, Kabardey, Şerefiye Köyü, 14.07.2017.
K. K. 4: Ayten Şıklaroğlu, Kabardey, Aşağıborandere Köyü, 15.07.2017.
K. K. 5: Azmi Aslan, Yaş: 68, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 14.07.2017.
K. K. 6: Bülent Erkaya, Yaş: 43, Kabardey, Uzunpınar Köyü, 05.07.2017.
K. K. 7: Cafer Turan, Yaş: 37, Çemguy, Devederesi Köyü, 25.06.2017.
K. K. 8: Didem Yılmaz, Yaş: 35, Kabardey, Hilmiye Köyü, 07.07.2017.
K. K. 9: Demir Yağan, Yaş: 59, Abaza, Kazancık Köyü, 02.07.2017.
K. K. 10: Ebru Demirkan, Yaş: 38, Kabardey, Kırkpınar Köyü, 28.06.2017.
K. K. 11: Eray Ergün, Yaş: 27, Hatukoy, Kaynar Köyü, 08.07.2017.
K. K. 12: Erol Canbulat, Yaş: 58, Hatukoy, Akören Köyü, 27.06.2017.
K. K. 13: Feyza Görez, Yaş: 31, Abzeh, Panlı Köyü, 07.07.2017.
K. K. 14: Günay Kurşun, Yaş: 57, Kabardey, Kırkpınar Köyü, Ev Hanımı, 12.07.2017.
K. K. 15: Haydar Demir, Yaş: 55, Kabardey, Yukarıkızıılçevlik Köyü, 15.07.2017.
K. K. 16: Hayri Karaçay, Yaş: 72, Kabardey, Şerefiye Köyü, 04.07.2017.
K. K. 17: İhsan Baykaldı, Yaş: 85, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 10.07.2017.
K. K. 18: İkrami Şimşek, Yaş: 73, Kabardey, Karaboğaz Köyü, 01.07.2017.
K. K. 19: İlhami Şıklaroğlu, Yaş: 67, Kabardey, Aşağıborandere Köyü, 15.07.2017.
K. K. 20: Musa Cetger, Yaş: 57, Abaza, Kazancık Köyü, 05.07.2017.
K. K. 21: Muzaffer Kök, Yaş: 64, Abaza, Altıkesek Köyü, 12.07.2017.
K. K. 22: Müzeyyen Şimşek, Yaş: 73, Kabardey, Halitbeyören Köyü, 01.07. 2017.
K. K. 23: Namık Kemal Şekercan, Yaş: 52, Kabardey, Eskiyaşıpınar Köyü, 04.07.2017.
K. K. 24: Neriman Kurşun, Yaş: 55, Kabardey, Tahtaköprü Köyü, 12.07.2017.
K. K. 25: Nihat Doğan, Yaş: 52, Baba Türk Anne Kabardey, Pazarsu Köyü, 18.07.2017.
K. K. 26: Nihat Kızılkaya, Yaş: 60+, Kabardey, Aşağıkızıılçevlik Köyü, 04.07.2017.
K. K. 27: Ozan Gök, Yaş: 23, Kabardey, Örenşehir Köyü, 08.07.2017.
K. K. 28: Ömer Önal, Yaş: 19, Kabardey, Büyükgümüşgün Köyü, 03.07.2017.
K. K. 29: Perihan Kuş, Yaş: 63, Kabardey, Hilmiye Köyü, 12.07.2017.
K. K. 30: Saadettin Kuş, Yaş: 71, Kabardey, Yağlıpınar Köyü, 12.07.2017.
K. K. 31: Sebahattin Öztürk, Yaş: 77, Kabardey, Kurbağalık Köyü, 15.07.2017.
K. K. 32: Seyit Karaduman, Yaş: 77, Kabardey, Yahyabey Köyü, 14.07.2017.
K. K. 33: Şahin Yıldız, Yaş: 73, Kabardey, Burhaniye Köyü, 09.07.2017.
K. K. 34: Tunay Tarkoy, Yaş: 58, Abaza, Olukkaya Köyü, 15.07.2017.
K. K. 35: Turgut Taştan, Yaş: 45, Hatukoy, Malak Köyü, 01.07.2017.
K. K. 36: Turhan Cankılıç, Yaş: 57, Hatukoy, Cinliören Köyü, 03.07.2017.
K. K. 37: Turhan Şıklaroğlu, Yaş: 63, Kabardey, Aşağıborandere Köyü, 15.07.2017.
K. K. 38: Yasin Akkaya, Yaş: 24, Hatukoy, Tersakan Köyü, 02.07.2017.
K. K. 39: Yılmaz Bedir, Yaş: 50, Abzeh, Kuşçular Köyü, 01.07.2017.
K. K. 40: Zuhâl Koşer, Yaş: 60, Kabardey, Sacayağı Köyü, 15.07.2017.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).